

R E C E N Z J E I O M Ó W I E N I A

ROCZNIKI NAUK SPOŁECZNYCH
Tom XXVIII-XXIX, zeszyt 2 – 2000-2001

Elwira J. K r y ń s k a, *Polski Biały Krzyż (1918-1961)*, Białystok: Wydawnictwo „Trans Humana” 1997, ss. 384 (ilustracje).

Badania nad historią pedagogii polskiej mają sporo osiągnięć, choć nie brak i tutaj obszarów czekających na swoich badaczy. Do niedawna jednym z tych zupełnie zapomnianych terenów badawczych był Polski Biały Krzyż. Władze PRL całkowicie dyskredytowały osiągnięcia II Rzeczypospolitej, dlatego też działalność PBK przez długi czas nie mogła doczekać się naukowego opracowania. Ta nieznamna, a jakże cenna z pedagogicznego punktu widzenia, karta najnowszych dziejów Rzeczypospolitej doczekała się wreszcie rzetelnej monografii.

Zasadniczym celem, jaki postawiła sobie Elwira J. Kryńska, było przedstawienie historii PBK, stowarzyszenia powołanego z inicjatywy Ignacego Jana Paderewskiego i jego żony Heleny. Poważną trudność stanowiło zgromadzenie odpowiedniej bazy źródłowej, gdyż materiały te były rozproszone, zarówno w Kraju, jak i za granicą. Pomimo tego Autorce udało się wykorzystać imponujący materiał źródłowy.

W monografii tej, co Autorka wyraźnie zaznaczyła we wstępie, skoncentrowano się przede wszystkim na przedstawieniu działalności PBK w okresie międzywojennym. Decyzję swą Kryńska motywowała trzema najważniejszymi względami: był to czas dynamicznego rozwoju i zarazem największych osiągnięć organizacji. Natomiast źródła z okresu II wojny światowej są ilościowo ubogie i bardzo rozproszone. Ostatni powód to oczywiście ograniczona objętość samej pracy.

Dzieło Kryńskiej składa się z pięciu rozdziałów. Zawiera także bogaty aneks, w którym Autorka zamieściła m.in. składy naczelnych i okręgowych zarządów PBK oraz ich statuty z lat 1919-1948. Pierwszy rozdział książki przedstawia sytuację Polski na arenie międzynarodowej w czasie trwania I wojny światowej. W tym kontekście Autorka przedstawiła obszerną genezę PBK. W maju 1916 r. Helena Paderewska zorganizowała w Nowym Jorku wiec, w którym uczestniczyło wiele kobiet. Wystąpiła tam z inicjatywą pomocy dla organizującej się polskiej armii. Powołane wtedy Towarzystwo Pomocy im. H. Paderewskiej rozwinęło szeroką działalność o charakterze praktycznym. Gromadzono m.in. odzież dla dzieci polskich uchodźców we Francji i Rosji, a także dla Polaków przebywających w więziennych szpitalach. Przygotowywano również imprezy kulturalno-rozrywkowe oraz akcje charytatywne. Inicjatywy te rychło stały się ogniskami kultury ojczyźnej na emigracji.

W maju 1917 r. doszło do ponownego spotkania Polek. Wtedy też podjęto bardzo istotną decyzję zjednoczenia wszystkich sił wspierających polską armię. Wspólnym komitetem kierowała H. Paderewska. Tak aktywna działalność została doceniona zarówno przez Polonię, jak też i przez samych Amerykanów, stąd też rok później, w ostatnich dniach maja 1918 r. powołano PBK, któremu przewodniczyła Paderewska. Stowarzyszenie to zostało 21 czerwca 1918 r. uznane przez Komitet Narodowy Polski.

Drugi rozdział recenzowanej monografii ukazuje już poszczególne formy działania PBK w krajach zachodnich, a zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych i we Francji. Niezwykle ważną inicjatywą było powołanie kursu sanitarnego dla dziewcząt. Ochotniczki zdobywały tam wiedzę teoretyczną, odbywały szkolenia w zakresie pielęgnacji chorych, a także uczyły się języka francuskiego. PBK oprócz troski o zdrowie fizyczne żołnierzy, starał się w miarę swoich możliwości dbać również o ich kondycję psychiczną. W tym celu organizowano wysyłkę polskich książek, prasy, płyt, filmów, instrumentów muzycznych, gier towarzyskich, prezentów z okazji świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy. PBK nie zapomniał o rodakach w Kraju wysyłając produkty spożywczo-przemysłowe, leki i pieniądze.

Zakończenie I wojny światowej było przyczyną istotnej reorganizacji PBK. Ustała bowiem działalność stowarzyszenia we Francji, gdyż opuściły ją ostatnie oddziały polskie. Natomiast w Stanach Zjednoczonych zawieszono prace z powodu wyjazdu Heleny i Ignacego Paderewskich do Polski. Jednak przerwana działalność na Zachodzie nie oznaczała całkowitej likwidacji. H. Paderewska zaraz po przybyciu na ziemię ojczystą przystąpiła z zapałem do organizowania pomocy dla żołnierzy polskich. Już 23 lutego 1919 r. wybrano Zarząd Naczelny i Radę Nadzorczą. Pierwszym prezesem została H. Paderewska. Po ukonstytuowaniu się prawnym PBK znacznie zwiększyło się jego pole działania. W związku z większymi możliwościami Zarząd Naczelny powołał siedem sekcji: prawno-finansową, gospodarczą, handlową, darów, kulturalno-oświatową, spraw specjalnych oraz sekcję im. H. Paderewskiej.

W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości głównym zadaniem PBK było wsparcie polskich jednostek w walce z Sowietami. Dla potrzeb frontu wschodniego zorganizowano m.in. pociągi sanitarne, szpitale, a także gospody żołnierskie, które prowadziły działalność kulturalno-oświatową. Po zakończeniu działań wojennych organizowano dla repatriantów punkty dożywiania, otwierano schroniska i domy dla rekonwalescentów. Natomiast wracającym do Ojczyzny starano się udzielić niezbędnego wsparcia i porady.

Rozdział trzeci pracy autorka poświęca przedstawieniu problemu integralności armii polskiej. Wojsko polskie było pod każdym względem bardzo zróżnicowane. Pierwszorzędnym zadaniem było zatem zunifikowanie całej armii. Istotny czynnik, który miał dopomóc w realizacji tego celu, stanowiła oświata. Według danych z 1921 r. ok. 30% żołnierzy stanowili analfabeci i półanalfabeci. Swoim działaniem PBK w znacznym stopniu przyczynił się do zwalczania analfabetyzmu w wojsku. Również w latach następnych praca oświatowa należała do priorytetowych zadań stowarzyszenia.

Najobszerniejszy, czwarty, rozdział książki przedstawia pracę kulturalno-oświatową PBK w wojsku w latach 1926-1939. Działalność ta przebiegała w trzech obszarach: nauczania systematycznego i doraźnego, prowadzenia świetlic żołnierskich oraz zakładania bibliotek i rozwijania czytelnictwa wśród żołnierzy. W obrębie prowadzonego przez organizację nauczania systematycznego znalazły się szkoły początkowe, siedmioklasowe szkoły powszechne, kursy specjalne oraz uniwersytety żołnierskie. W wolnym czasie starano się również zapewnić rozrywki kulturalne w koszarach. Dokładano starań, aby rozrywki te spełniały również funkcję wychowawczą.

Ostatni, piąty, rozdział przedstawia końcowe lata działalności stowarzyszenia, które przypadały na okres II wojny światowej i lata powojenne aż do roku 1961. W wyniku klęski wrześniowej PBK zmuszony został do prowadzenia działalności konspiracyjnej. Jego zadaniem było gromadzenie i ukrywanie broni, udzielanie schronienia osobom zagrożonym aresztowaniem, niesienie pomocy medycznej oraz prowadzenie pracy politycznej.

Na wojenne dzieje PBK istotny wpływ miała umowa, na mocy której w Związku Radzieckim tworzono samodzielną armię polską, gdzie powołano oddziały Pomocniczej Służby Kobiet. Wśród ochotniczek sporą grupę stanowiły aktywistki Białego Krzyża. Wśród przydzielonych im zadań była służba sanitarna, oświatowa, łączności, propagandowa, transportu, administracji wojskowej i ochrony. Po reorganizacji armii polskiej ochotniczki PBK pomagały m.in. w II Korpusie Polskim we Włoszech w szpitalach polowych, w służbie transportowej, łączności oraz prowadziły działalność kulturalną wśród żołnierzy.

Oficjalną działalność PBK wznowiono 28 września 1946 r. na rozkaz gen. W. Andersa. Stowarzyszenie miało dbać o polepszenie bytu materialnego żołnierzy i ich rodzin oraz stwarzanie im odpowiednich warunków egzystencji poza krajem. Jednak z czasem wobec stale zmniejszającej się liczby członków oraz malejących środków finansowych postanowiono zakończyć działalność organizacji. Stało się to 12 XII 1961 r.

Monografia ta przedstawia więc dzieje PBK na tle historycznym, ściśle łącząc działalność stowarzyszenia z ówczesną polską polityką oświatową. Swoją pracą autorka przyczyniła się do ocalenia od całkowitego zapomnienia ludzi, którzy dążyli do podniesienia kultury ducha polskiego żołnierza. Jest to zatem niejako pomnik wdzięczności dla tych, którzy poprzez swój trud i ofiarność przyczyniali się do chwały polskiego żołnierza.

Ks. Piotr Mazur